

ΔΥΟ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙ
ΑΘΗΝΩΝ

Α

Τὰ περισωθέντα βυζαντιακά μολυβδόβουλλα, τὰ ἀναφε-
ρόμενα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν, παρέχουσι
πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σκοτεινῆς
ἱστορίας τῆς πόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἕνεκα
τῆς σπανιότητος ἄλλων πηγῶν περὶ τῆς ζωῆς τῶν
Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς Ζ' μέχρι τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ ἀξία τῶν εἰκονογραφικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν τούτων
μνημείων εἶναι τοσοῦτο μεγαλυτέρα, ὅσον ἕξ αὐτῶν πι-
στοῦται κατὰ πάντα ἢ γνησιότης τῶν ἐπὶ τῶν κίωνων τοῦ
Παρθενῶνος ἐπιγραφῶν, τῶν μνημονευουσῶν τὸν χρόνον
τοῦ θανάτου πολυαρίθμων ἀρχιερέων τῶν Ἀθηνῶν. Τὴν
γνησιότητα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἠμφισβήτησεν ἀνὴρ μέγα
φέρων ὄνομα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὁ Κάρολος Ἠορψ, παρασυρθεὶς
ἐκ τῶν χρονολογικῶν σφαλμάτων, εἰς ἃ ὑπέπεσεν ὁ πρῶτος
δημοσιεύσας τὰς ἐπιγραφὰς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι
Κυριακὸς Πιττάκης. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἄδικος καὶ
αὐθαίρετος αὕτη γνώμη ἀνεσκευάσθη ἤδη ὑπὸ τῶν ἐγκυ-
ψάντων εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Παρθενῶνος,
ἀλλ' ἡ ἰσχυροτάτη ἀπόδειξις περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν
προῆλθεν ἐκ τῶν μολυβδοβούλλων, αἵνα μαρτυροῦσι, κατὰ
τρόπον ἀναμφισβήτητον, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐν ταῖς
ἐπιγραφαῖς μνημονευομένων ἀρχιερέων.

Τὰ πλεῖστα τῶν μολυβδοβούλλων τῆς Ἐκκλησίας Ἀθη-
νῶν ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Γάλλου βυζαντιολόγου G.
Shlumberger ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ Sigillographie

de l'Empire Byzantin¹, ἐν ᾧ περιελήφθησαν καὶ τὰ ὑπὸ Σπ. Κόμνου, Mortdtmanni καὶ Σπ. Λάμπρου προδημοσιευθέντα, τὰ δ' ἄλλα παρ' ἡμῶν ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν βυζαντιακῶν μολυβδοβούλλων τοῦ Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος², πλὴν ἐνὸς ὅπερ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ ἐταίρου τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλ. Ἀρχαιολ. Σχολῆς G. Millet. Ἄλλ' ἡ δημοσίευσις τῶν μολυβδοβούλλων τούτων δὲν ἐγένετο πάντοτε μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβείας, ἐνεκα κυρίως τῶν δυσκολιῶν ὡς παρουσιάζει ἡ χρονολόγησις αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς ὁμωνυμίας πολλῶν ἀρχιερέων τῶν Ἀθηνῶν, ἐξ οὗ ἡ ἀπόδοσις τῶν σφραγίδων εἰς ἀρχιεπισκό-

Εἰκ. 1. — Μολυβδοβούλλον Ἰωάννου μητροπολίτου Ἀθηνῶν.

πους ἢ μητροπολίτας γνωστοὺς ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ ἰδίως ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν κεχαραγμένων ἐπὶ τῶν κίωνων τοῦ Παρθενῶνος, καθίσταται πολλάκις ἀβέβαιος καὶ ἀστήρικτος. Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς γνώμης ταύτης θ' ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς χρονολογήσεως ἐνὸς τῶν ἀρίστων μολυβδοβούλλων, τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν, τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν.

Τὸ μολυβδοβούλλον τοῦτο, ὅπερ ἀπεικονίζομεν ἐνταῦθα,

¹ Σελ. 172 - 175.

² Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου: Βυζαντιακὰ μολυβδοβούλλα. Διεθ. Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολ. τόμ. Ε' σελ. 190 κ. ἐξ. τόμ. Θ' σελ. 66. τόμ. Ιζ' σελ. 32. Καὶ τῆς εἰς ἴδιον τόμον ἐκδόσεως σελ. 17 - 19 καὶ 266.

(εἰκ. 1.), ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος G. Millet ἐν τῷ Bulletin de la Correspondance Hellénique ¹ καὶ φέρει ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως προτομὴν τῆς Θεοτόκου κρατούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ βρέφος, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ἐπιγραφὴν ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ ἐξῆς τριμέτρου λαμβικοῦ στίχου :

Σφραγὶς Ἀθηνῶν ποιμένος Ἰωάννου.

Ὁ Millet ἐνόμισεν ὅτι ἡ σφραγὶς αὕτη δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν Ἰωάννην τὸν Βλαχερνίτην, ἀποθανόντα τὸν Νοέμβριον τοῦ 1086, ὡς μανθάνομεν ἐκ τινος ἐπιγραφῆς κεχαραγμένης ἐπὶ ἐνὸς τῶν κίωνων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος ².

Ὅπως ταυτίσῃ τὸν κτίτορα τῆς σφραγίδος ὁ Millet πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἰωάννην τὸν Βλαχερνίτην, ὑπέβαλεν εἰς κριτικὴν μελέτην τὰ γνωστὰ αὐτῷ μολυβδόβουλλα τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, κατατάξας αὐτὰ εἰς τρία ἀθροίσματα καὶ ἀνάγων τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ Ἰωάννου εἰς σειράν, ἧς εἶναι γνωστὰ τὰ τελευταῖα ὑποδείγματα. Ταῦτα εἶναι τὰ μολυβδόβουλλα τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν Γεωργίου (1156), Νικολάου Ἀγιοθεοδώριτου (1166) καὶ Μιχαῆλ Ἀκομινάτου (1182 - 1204), φέροντα πάντα τὸν αὐτὸν τύπον τῆς Θεοτόκου ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως καὶ ὀπισθεν :

- α') Σφραγὶς Ἀθηνῶν ποιμένος Γεωργίου
 β') Σφραγὶς Ἀθηνῶν ποιμένος Νικολάου
 γ') Μήτηρ Θεοῦ βοήθ' ἔμοι τῷ σῶ δούλῳ
 Μιχαῆλ τῷ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν.

Ὁ Millet παρετήρησεν ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ μητροπολίτου Ἰωάννου τοῦ Βλαχερνίτου ἀνήκει εἰς σειράν ἧς

¹ Τόμ. XVII (1893.) σελ. 74 - 78.

² Ἐτελειώθη ἐν Κυρίῳ ὁ ἀγιώτατος μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ πρωτοσύγκελλος κύριε Ἰωάννης ὁ Βλαχερνίτης, μηνὶ Νοεμβρίῳ εἰς τὰς λ' Ἰνδικειῶνος ἑ' ἔτους 717 φηε. Ἀρχιμανδρ. Ἀντωνίου Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἀθηνῶν (ρωσιστί). Πετροῦπολις 1874. Ἐπιγρ. Παρθενῶνος ἀρ. 51.

γνωρίζομεν τὰ τελευταῖα ὑποδείγματα, προσέθηκε δ' ὅτι ἀνάλογοι σφραγίδες δὲν εἶναι πολυάριθμοι καὶ ὅτι ἡ μόνη ἥτις δύναται νὰ χρονολογηθῆ ἀσφαλῶς εἶναι ἡ τοῦ ἱεράρχου Σεργῶν Θεοδώρου, συγχρόνου Νικολάου τοῦ Ἀγιοθεοδώριτου, παραστάτος εἰς τὴν ἐν ἔτει 1166 Σύνοδον. Συμπεραίνει δ' ὅτι, καίτοι δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πότε ἤρχισεν ἡ συνήθεια τῶν ἐμμέτρων ἐπιγραφῶν ἐπὶ σφραγιστικῶν μνημείων, ὅμως ἀνευρίσκομεν ἤδη ταύτην περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐν νομίσματι Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου καὶ ὅτι ἐπομένως δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης καὶ ν' ἀποδώσωμεν αὐτὸ εἰς Ἰωάννην τὸν Βλαχερνίτην.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Millet δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἀκριβῆς, διότι νῦν εἶναι γνωστὰ δύο μολυβδόβουλλα μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, ἅτινα καθιστῶσιν ἀδύνατον τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἀνωτέρω μολυβδοβούλλου εἰς Ἰωάννην τὸν Βλαχερνίτην. Ταῦτα εἶναι τῶν μητροπολιτῶν Λέοντος τοῦ συγκέλλου ἀποθανόντος ἐν ἔτει 1069¹ καὶ Νικίτα τοῦ Γ' ἀποθανόντος ἐν ἔτει 1103². Τὸ πρῶτον τῶν μολυβδοβούλλων τούτων, ὅπερ ἀπεικονίζομεν ἐνταῦθα (εἰκ. 2.), ἀνήκει εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον παρ' ἡμῶν³. Ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως φέρει τοῦτο τὴν Θεοτόκον καθημένην ἐπὶ θώκου καὶ ἔχουσαν ἐπὶ τῶν γονάτων τὸ βρέφος. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως φέρει τὴν ἐπιγραφὴν εἰς ἕξ στίχους: † **Θ(εοτό)κε βοήθει Λέοντι μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν καὶ συγκέλλῳ.**

¹ Ἐπιγραφὴ ἐπὶ ἐνὸς κίονος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος. *Ἐτελειώθη ἐν Κυρίῳ ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν μητροπολίτης καὶ σύγκελλος κὺρ Λέων ὁ ἕκτωρ μηνι. . . εἰς τὰς ι' Ἰνδικτ. ζ' ἔτους ᾿Γροφς'.*

² Ἀρχιμανδρίτου Ἀντωνίου Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἀθηνῶν. Ἐπιγρ. Παρθενῶνος ἀρ. 48.

³ Ἐπιγρ. ἐπὶ ἐτέρου κίονος τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος. *Ἐτελειώθη ἐν Κυρίῳ ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νικήτας, μηνι Ἀπριλίῳ Ἰνδ. ια' ἔτους ᾿Γχια' Ἀρχιμ. Ἀντωνίου ἐν. ἀν. Ἐπιγρ. Παρθενῶνος ἀριθ. 41.*

⁴ Διεθν. Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχαιολ. τόμ. Ε' σελ. 191.

Ἡ σύγκρισις τοῦ μολυβδοβούλλου τούτου, τοῦ ἀσφαλῶς ἀνήκοντος εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, πρὸς τὸ ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Millet εἰς Ἰωάννην τὸν Βλαχερνίτην, καθιστᾷ φανερόν ὅτι ταῦτα εἶναι μνημεῖα χρόνων διαφόρων· οὔτε κατὰ τοὺς τύπους οὔτε κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἔχουσιν ἀναλογίαν τινά, ὡς θὰ συνέβαινεν ἂν ταῦτα ἦσαν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ μεταξύ τοῦ θανάτου Λέοντος τοῦ συγκέλλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Βλαχερνίτου μεσολαβοῦσι δεκαεπτὰ μόνον ἔτη. Τὸ δὲ δεύτερον μολυβδοβούλλον (εἰκ. 3) τοῦ μητροπολίτου Νικίτα προερχόμενον

Εἰκ. 2.—Μολυβδοβούλλον Λέοντος τοῦ συγκέλλου μητροπολίτου Ἀθηνῶν.

καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Νομισματικοῦ Μουσείου ἐδημοσιεύθη ὡσαύτως τὸ πρῶτον παρ' ἡμῶν¹. Τοῦτο φέρει ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως προτομὴν τῆς Θεοτόκου κρατούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ βρέφος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς πέραξ † [Θεοτόκε] βοήθει τῷ σῶ δούλῳ] καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας εἰς τέσσαρας στίχους † Νικίτα Μητροπολι(τῆ) Ἀθηνῶν.

Ἡ σύγκρισις καὶ τοῦ μολυβδοβούλλου τούτου πρὸς τὸ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρεῖ ὅτι εἶναι προγενέστερον. Τοῦτο καθίσταται φανερόν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ

¹ Διεθν. Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχαιολ. τόμ. ΙΖ' σελ. 32.

δούλω, ἣτις κεῖται ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως πέριξ τῆς εἰκόνας καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὀπισθίας ὄψεως, ἣτις δὲν εἶναι ἕμμετρος. Ἐξ αὐτοῦ διδασκόμεθα ὅτι αἱ ἕμμετροὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ σφραγίδων τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν δὲν ἴσαν ἐν χρήσει πρὸ τῆς IB' ἑκατονταετηρίδος. Εἶναι δὲ τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ μητροπολίτου Νικήτα, κατὰ τοῦτο πολῦτιμον ὅτι παρουσιάζει τὸν παλαιότατον γνωστὸν τύπον, ἐπὶ μολυβδοβούλλου, τῆς Θεοτόκου Ἀθηνιωτίσσης.

Ἀφ' ἑτέρου τὰ μολυβδόβουλλα τῶν μητροπολιτῶν Γεωργίου καὶ Νικολάου Ἀγιοθεοδώριτου, ἀμφοτέρω τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς IB' ἑκατονταετηρίδος, εἶναι οὐ μόνον κατὰ τὸν τύπον τῆς Θεοτόκου ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἕμμετρον ἐπιγραφὴν ὁμοία πρὸς τὸ τοῦ Ἰωάννου, ἕξ οὗ καθίσταται

Εἰκ. 3.— Μολυβδόβουλλον Νικήτα μητροπολίτου Ἀθηνῶν.

φανερὸν ὅτι καὶ τὰ τρία ἀνήκουσιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀποτελοῦντα σειράν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἕτερον μολυβδόβουλλον, τὸ φέρον ὁμοίου τύπου ἕμμετρον ἐπιγραφὴν, τοῦ ποιμένος Σεργῶν Θεοδώρου, ἀνήκει εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖσις τῆς IB' ἑκατονταετηρίδος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Ἰωάννου τὸ ἀποδοθὲν ὑπὸ τοῦ Millet εἰς Ἰωάννην τὸν Βλαχερνίτην δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι προγενέστερον τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς IB' ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ σύγκρισις τῶν σφραγίδων Νικήτα, Νικολάου, Γεωργίου, Ἰωάννου καὶ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἀποδεικνύει ὅτι πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν τοῖς μολυβδοβούλλοις τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν ὁ τύπος τῆς προτομῆς τῆς Θεοτόκου, κρα-

τούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ βρόφος (Ἀθηνιωτίσσης), περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΑ' ἢ τὰς ἀρχάς τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος καὶ βραδυτέρον, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, ἐμφανίζονται αἱ ἔμμετροι ἐπιγραφαὶ ἐπὶ σφραγίδων ἔχουσῶν τὸν αὐτὸν τύπον τῆς Ἀθηνιωτίσσης.

Ἡ σφραγὶς λοιπὸν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Ἰωάννου τάσσει τοῦτον ἀσφαλῶς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος· ἀκριβέστερος προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου καθ' ὃν προΐστατο οὗτος τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, δύναται νὰ γίνῃ μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῶν δύο ἄλλων μολυβδοβούλλων, τῶν ὁμοίων κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν ἐπιγραφὴν, τῶν μητροπολιτῶν Γεωργίου καὶ Νικολάου Ἀγιοθεοδώριτου, τὸ πρῶτον φαίνεται μεταγενέστερον τοῦ δευτέρου διὰ πάντα ἐξωκειωμένον πρὸς τὰς βυζαντικὰς σφραγίδας καὶ ἐπομένως ἀνήκει ὄχι εἰς τὸν μητροπολίτην Γεώργιον τὸν παρασιάντα εἰς τὴν ἐν ἔτει 1156 Σύνοδον, ἀλλ' ἢ εἰς Γεώργιον τὸν Ξηρὸν¹ θανόντα τῷ 1172(;) ἢ εἰς Γεώργιον τὸν Βούρτζην θανόντα τῷ 1180. Τὸ δὲ μολυβδόβουλλον τοῦ Ἰωάννου παρουσιάζει μεγάλην ἀναλογίαν κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν γραμμάτων καὶ πρὸς τὸ μ. τοῦ Γεωργίου καὶ πρὸς τὸ μ. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, τοῦ τελευταίου πρὸ τῆς Φραγκικῆς κατακτίσεως μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ φαίνεται ὡς μεταίχμιον μεταξὺ τῶν δύο σφραγίδων. Τὸ ἔτος τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ὅτι εἶναι τὸ 1182², αἱ δὲ γενόμεναι ἀντιρρήσεις ὑπὸ τοῦ Γρηγοροβίου, ὅτι οὗτος ἀπὸ τοῦ 1175 ἦτο μητροπολίτης Ἀθηνῶν³, ἀπεδείχθησαν ἀστήρικτοι, διότι μέχρι τοῦ 1180 μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἦτο ὁ Γεώργιος Βούρτζης. Παρεσύρθη δ' ὁ Γρηγορόβιος εἰς τὴν τοιαύτην γνώμην ἐκ παρερμη-

¹ Εἰς τοῦτον ἀποδίδει τὸ μολυβδόβουλλον ὁ Σπ. Λάμπρος: Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος σελ. 86 σημ. 1.

² Ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 22 κ. ἔξ.

³ Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν. Μεταφρ. Σπ. Λάμπρου τόμ. Α' σελ. 281. (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ).

νείας χωρίου τινός τῆς μονωδίας τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικήτα καὶ ἐκ τῆς συγχύσεως εἰς ἣν ὑπέπεσαν οἱ ἐκδόται τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Παρθενῶνος, ὡς πρὸς τὰ ἔτη τοῦ θανάτου τῶν μητροπολιτῶν Γεωργίου τοῦ Ξηροῦ καὶ Γεωργίου Βούρτζη. Ἄλλ' ἢ μὲν χρονολογία τοῦ θανάτου τοῦ πρώτου εἶναι $\text{Ϛχλ}'$ ἦτοι 6680 ἀπὸ κτίσεως Κόσμου = 1172 μ. Χ.¹, ἢ δὲ τοῦ δευτέρου εἶναι $\text{Ϛχπ}'$ ἦτοι 6688 = 1180· ὡς πρῶτος ὑπόπτευσεν ὁ Βασίλειος Γεωργιάδης² (νῦν μητροπολίτης Νικαίας), μετ' αὐτὸν δὲ κατέστησεν ἀναμφισβήτητον ὁ Τάσος Νερούτσος³.

Κατὰ ταῦτα τὸν τέως ἄγνωστον μητροπολίτην Ἀθηνῶν Ἰωάννην δεόν νὰ τάξωμεν ἢ ὡς διάδοχον Γεωργίου τοῦ Ξηροῦ ἢ, πιθανώτερον, ὡς διάδοχον Γεωργίου τοῦ Βούρτζη καὶ προκατόχον Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου.

Εἰς τὰ μολυβδόβουλλα τῶν μητροπολιτῶν Νικολάου, Γεωργίου καὶ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας

¹ Ἡ χρονολογία αὕτη ἀντιφάσκει πρὸς ἑτέραν $\text{Ϛχπ}'$ = 1175 μ. Χ. ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐν ἣ γίνεται μνηστία τοῦ θανάτου τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Νικολάου Ἀγιοθεοδοωρίτου καὶ φαίνεται ὅτι ἐν τῇ χρονολογίᾳ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Γεωργίου Ξηροῦ μετὰ τὸ π ὑπῆρχε καὶ ἄλλο γράμμα γενόμενον ἐξίτηλον ἢ δυσδιάκριτον. Ἐπομένως οὗτος δεόν νὰ ταχθῇ ὡς διάδοχος τοῦ Νικολάου ἀπὸ τοῦ 1175 καὶ ἐντεῦθεν.

² Μιχαὴλ Ἀκομινάτου καὶ Γεωργίου Βούρτζη λόγοι ἀνέκδοτοι ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἐν Ἀθήναις 1882· σελ. ιδ' τῶν προλεγομένων.

³ Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι. Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος τόμ. Γ' σελ. 40. Σημ. 1. «Τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος δύο ἐπιγραφὰς ἢ μᾶλλον χαράγματα ἐπὶ τῶν κίωνων ὁ Γερμανὸς ἐκδότης A. Kirchhoff (Corp. Inscript Gr. Christ. N° 9371 et 9372 ἀκολουθῶν τὸν Κυριακὸν Πιτιάκην ἀνέγνωσεν ἐσφαλμένως ϚχϞ καὶ ϚχϞη , τὸ ἀριθμητικὸν $\pi = 80$ ἐκλαβὼν ὡς $\text{σαμπι} \text{Ϟ} = 900$ συγγέων δὲ πάλιν τὸ σαμπι μετὰ τοῦ $\text{κόππα} \text{η} = 90$ μετέγραψε τοὺς ἀριθμοὺς 6690 καὶ 6698 καὶ μετέφρασε καθ' ἡμᾶς 1182 καὶ 1190, ἀντὶ τῶν πραγματικῶν $\text{Ϛχπ}'$ 6680 καὶ $\text{Ϛχπ}'$ 6688, ἦτοι καθ' ἡμᾶς 1172 καὶ 1180. — Ἀλλὰ τὸ $\text{ϚχϞ} = 6000 + 600 + 900$ εἶναι ἀριθμὸς ἀνύπαρκτος· ἐὰν δὲ ἐπέπρωτο νὰ γραφῇ 6690 καὶ 6698, τότε ἐν τοῖς χαράγμασιν ἔπρεπε νὰ γραφῆται $\text{Ϛχη}'$ καὶ $\text{Ϛχη}'$ ».

ὄψεως ἐκατέρωθεν τοῦ τύπου τῆς Θεοτόκου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ $\overline{M-P} - \overline{\Theta V}$ Η ΑΘΗΝΙΩΤΙΣΣΑ. Ὡσαύτως εἰς τὸ μ. τοῦ Ἰωάννου σώζονται λείψανα γραμμάτων, ἕξ ὧν δύναται ν' ἀποκατασταθῇ τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον τῆς Θεοτόκου. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δηλοῦται σαφῶς ὅτι ἡ εἰκὼν εἶναι τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι λατρευομένης Θεοτόκου Ἀθηνιωτίσσης. Εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν εἰκὼν λατρείας (Kultbild), ἐπομένως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ναοῦ ψηφιδωτὴν εἰκόνα, ἣτις ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1672 καὶ ἦν ἐνόμισάν τινες ὅτι παρίστα τὴν Θεοτόκον κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἀθηνιωτίσσης, διότι ἐν τῇ κόγχῃ ἡ Θεοτόκος παρίσταται πάντοτε ὡς Πλατυτέρα ἰσταμένη ἢ καθημένη¹. Ἐλέχθη πρὸς τούτοις ὅτι ὁ τύπος τῆς Ἀθηνιωτίσσης δὲν ἀπεικονίζετο κατὰ καθιερωμένον τύπον, ἀλλ' ὅτι παρήλλασε κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, πρότερον μὲν ἀπεικονιζομένη κατὰ τὸν κοινῶς λεγόμενον τύπον τῆς Βλαχερνιτίσσης, βραδύτερον δὲ κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὀδηγητρίας. Οἱ παραδεχόμενοι τὴν γνώμην ταύτην κυρίως ἐστηρίχθησαν εἰς ἐν μικρὸν μολυβδόβουλλον, ὅπερ ἐφ' ἐνὸς φέρει προτομὴν τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐν δίσκῳ καὶ ἐφ' ἑτέρου τὴν ἐπιγραφὴν Σφραγίς τῆς (Θεοτό)κου τ(ῶν) (;) Ἀ(θη)ν(ῶν) (;)². Ἡ ἐπιγραφὴ ὅμως αὕτη ἔλλιπης καὶ δυσανάγνωστος οὔσα εἶναι λίαν ἀμφίβολον ἂν συνεπληρώθῃ ὀρθῶς, ἐπομένως τὸ μολυβδόβουλλον δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Οὐδὲν λοιπὸν ἀσφαλὲς τεκμήριον ὑπάρχει ὥστε γὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην ὅτι ὁ τύπος τῆς Θεοτόκου Ἀθηνιωτίσσης παρήλλασε κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. Τοῦναντίον ἔκ τῶν σφραγίδων τῶν μητροπολιτῶν Νικολαίου, Γεωργίου, Ἰωάννου καὶ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου πιστοῦται κατὰ τρόπον σαφῆ, ὅτι ὁ τύπος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς βασταζούσης τὸ βρέ-

¹ Ξυγγοπούλου Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι Παρθενῶνος καὶ Θεοσείου Ἀρχ. Ἐφημ. 1920 σελ. 51.

² Schlumberger Sigillographie σελ. 175. Κωνσταντοπούλου Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα. Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Ε' σελ. 191.

φος Θεοτόκου είναι ἡ Ἐπιφανήσασα. Ὅτι δὲ εἰς σφραγίδας παλαιότερων μητροπολιτῶν ἐμφανίζεται ἡ Θεοτόκος ὑπὸ ἄλλον τύπον, ὡς δεομένη ἢ φέρουσα τὸ βρέφος ἐπὶ τοῦ στήθους ἐν δίσκῳ, τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, διότι εἰς τὰ μολυβδόβουλλα ἐκεῖνα οἱ κτήτορες αὐτῶν ἀπλῶς ἀπεικόνισαν τὴν Θεοτόκον κατὰ τὸν συνήθη τύπον, τὸν ἐπικρατοῦντα εἰς τὰ μολυβδόβουλλα τῆς ἐποχῆς των, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ χαράξαντες τὰ βουλωτήρια τῶν μολυβδοβούλλων τῶν τελευταίων μητροπολιτῶν εἶχον σαφῶς ὑπ' ὄψει τὴν ἐν τῷ Παρθενῶνι φορητὴν εἰκόνα λατρείας τῆς Ἀθηνηϊσσης, διὰ τοῦτο καὶ ἐχάραξαν παρὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς M-P—ΘV Η ΑΘΗΝΙΩΤΙCΑ.

B'

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας, ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηναίων ἐστερήθη τῶν ὀρθοδόξων αὐτῆς ἀρχιερέων· τόσον οἱ Γάλλοι δοῦκες ὅσον καὶ οἱ Καταλανοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν εἰς Ἀθήνας κάθοδον μητροπολιτῶν, μόνον δ' ἐπὶ ψηλῷ ὀνόματι εἶχεν ἐξακολουθήσει ὑφισταμένη ἐν τῇ βυζαντικῇ ἱεραρχίᾳ ἡ ὀρθόδοξος μητρόπολις τῶν Ἀθηναίων¹. Μόλις κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Φλωρεντινῶν δουκῶν τοῦ οἴκου τῶν Acciajuoli (1387 - 1456) ἀνευρίσκομεν καὶ πάλιν Ἑλληνας ἱεράρχας διοικῶντας τὴν ὀρθόδοξον κοινότητα τῆς πόλεως. Ὁ Ραϊνέριος ἢ Νέριος Α' Acciajuoli, γενόμενος κύριος τῶν Ἀθηναίων, ἠθέλησε νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς Ἑλληνας κατοίκους, ἐπιτρέπων τὴν ἐγκατάστασιν ὀρθοδόξου μητροπολίτου, παρὰ τὴν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Τοιοῦτος δὲ πρῶτος ἀνεδείχθη ὁ Δωρόθεος, ὃν τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχεῖον ἀπέστειλεν ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς ἣν τότε διέτριβεν οὗτος. Ἐγκατεστάθη δὲ ὁ νέος μητροπολίτης ἐν τῷ ἄστει καὶ πιθανώτατα παρὰ τὸν ναὸν

¹ Βλ. Γρηγοροβίου Ἱστορίαν τῆς πόλεως Ἀθηναίων. Μετάφρασις Σπ. Λάμπρου (Βιβλιοθ. Μαρασλή) τόμ. Β' σελ. 229 - 230 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου¹. Τὸν Λαορόθειον ἀναγκασθέντα μετὰ τινα ἔτη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διεδέχθη ὁ Μακάριος κατὰ τὸ 1394², ὅστις κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος συνελήφθη ὑπὸ τῶν καταλαβόντων τὰς Ἀθήνας Ἐνετῶν τῆς Εὐβοίας καὶ ἀπεστάλη εἰς Ἐνετίαν, ὅπου ἔμεινεν ἐν φυλακῇ μέχρι τοῦ 1405, ὁπότε ἐδραπέτευσε. Μετὰ τὸν Μακάριον ὑπάρχει χάσμα μέχρι τοῦ ἐπὶ Νερίου Β' Acciajoli (1435 - 1451) ἀναφαινομένου λατινόφρονος μητροπολίτου Ἀθηναίων **Φαντίου**, ὃν γνωρίζομεν ἔξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀθηναίου ἱερέως Μιχαὴλ Καλοφρενᾶ πρὸς τὸν πατριάρχην

ΕΙΣΤΑΛΘ
 ΝΙΘΗΛΟΜΑΧ
 " ΠΡΟΠΙΟΠΟΛΙ ^α _{μη}
 Εἰς Ἰανθλοηροπολιος ^α _{εφ} Βα ^α
 ΞΥΔΕΚΗΙΘΗΑ

Εἰκ. 4. — Ἡ ἐπιγραφή τοῦ μητροπολίτου Γερβασίου.

Μητροφάνην τὸν Β'³. Τὸ χάσμα τοῦτο δύναται νὰ πληρωθῇ ἐν μέρει ἔξ ἐπιγραφῆς, ἣν ἀνεύρομεν ἐπὶ μιᾶς παραστάδος θύρας χριστιανικοῦ ναοῦ. Ἡ παραστάς αὕτη εὗρίσκετο εἰς τὸν χώρον τὸν πρὸ τῆς πύλης Βευλέ τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηναίων, μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ βυζαντιακῶν πρὸ δεκαετίας δὲ περὶ-που ὅτε διερρουμίσθη ὁ χώρος ἐκεῖνος, ἐχρησιμοποιήθη καὶ

¹ Γρηγοροβίου αὐτόθι τόμ. Β' σελ. 281.

² Ἡ συνοδικὴ πράξις τῆς ἐκλογῆς του χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1393. Miklosisch καὶ Müller Acta et Diplomata τόμ. Β' σελ. 165.

³ Σπ. Λάμπρου: *Μιχαὴλ Καλοφρενᾶς καὶ ὁ Πατριάρχης Μητροφάνης Β'* Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Α' σελ. 48 κ. ἔξ.

ἡ ἀνωτέρω παραστάς, μετὰ τινων ἄλλων παραπλησίον τεμαχίων, διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν μικρῶν κλιμάκων αἴτινες ὑπάρχουσι νῦν πρὸ τῆς πύλης Βουλέ, διὰ τὴν εὐχερεστέραν ἀνάβασιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἡ παραστάς εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἀμαυρωθέντος ὑπὸ τοῦ χρόνου, ὕψους ὀλίγον μικροτέρου τῶν δύο μέτρων καὶ παραλληλεπίπεδος. Ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτῆς καὶ κατὰ τὸ μέσον περὶπου εὔρηται ἐπιγραφὴ γενομένη δι' αἰχμῆς, ἧς ἐνταῦθα δημοσιεύομεν πανομοιότυπον (εἰκ. 4).

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναγνωστέα :

Ἐτ(ους) Ϛϙλθ

... ἤλ[θ](ε) ; ὁ Μ(ιχαή)λ (ἡ μοναχός)
 ... ὁ μ[ητρ]οπολι(της) μ(ην)ι Μαρ(τίω) ;
 εἰς τ(ὰς) λά ; ἤλθ(ε) ὁ μητρ(ο)πολι(της) ὁ κῦρ
 Γερβάσιος
 . . . εἰς τ(ὰς) ; . . . ἐκιμίθῃ ο . . .

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ ἔχει καταστῆ ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐπιρρείας τῶν καιρῶν ἐν μέρει δυσανάγνωστος καὶ ἀσαφής. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπαντᾷ δις ἡ λέξις **μητροπολιτης**· δὲν φαίνεται ὅμως πιθανόν ὡς ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ γίνεται λόγος περὶ δύο μητροπολιτῶν Μιχαὴλ καὶ Γερβασίου, διότι θὰ ἦτο ὅλως ἀπίθανος ἡ σύγχρονος ἀφίξις δύο μητροπολιτῶν καὶ διότι ἂν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα θὰ προυτάσσετο τοῦ ὀνόματος Μιχαὴλ τὸ **μητροπολιτης**, ὡς γίνεται κατωτέρω διὰ τὸν Γερβάσιον. Ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ στίχῳ, ὅστις εἶναι ἑλλειπής, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν τὸ **ἐκοιμήθη** ἀναφέρεται εἰς τὸν μητροπολίτην Γερβάσιον ἢ ἄλλον τινά· πιθανῶς εἰς τὸ ἑλλειπόν μέρος τῆς ἐπιγραφῆς νὰ ἔσημειοῦτο ὁ χρόνος τοῦ θανάτου τοῦ μητροπολίτου.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν τὸ πρῶτον περὶ τῆς ἀφίξεως εἰς Ἀθήνας τοῦ μητροπολίτου Γερβασίου ἀγνώστου ἄλλοθεν. Τὸ ἔτος Ϛϙλθ = 6939 ἀπὸ κτίσεως Κόσμου ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ 1432 ἀπὸ Χριστοῦ. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦρχε τῶν Ἀθηνῶν ὁ δούξ Ἀντώνιος Α' Accia-

juoli (1402 - 1435), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἡ πόλις ἐφθάσεν εἰς ἀκμὴν καὶ εὐδαιμονίαν ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ἕλληνες κάτοικοι πολυειδῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἡμέλλητος δουκὸς Ἀντωνίου, ὅστις ἐγεννήθη ἐξ Ἑλληνίδος μητρὸς, τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀθηναίου συμβολαιογράφου Δημητρίου Ῥέντη Μαρίας καὶ τοῦ ὁποίου αἱ δύο σύζυγοι ὑπῆρξαν Ἑλληνίδες, ἡ πρώτη θυγάτηρ ἱερέως τινὸς ὀρθοδόξου ἐκ Θηβῶν καὶ ἡ δευτέρα, ἡ Μαρία Μελισσινή, θυγάτηρ τοῦ σεβαστοκράτορος Λέοντος αὐθέντου Ἰδώμης. Καὶ ἡ διοίκησις δὲ καθόλου εἶχε σχεδὸν ἐξελληνισθῆ καὶ αὐτὰ τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο κατὰ τὸ πλείστον ἑλληνιστί. Κατ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἔτος 1432 τὸ ἀναφερόμενον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ μητροπολίτου Γερβασίου μνημονεῖται ὡς «**νοτάριος καὶ καντζιλλιέρης πόλεως Ἀθηνῶν**» ὁ Ἀθηναῖος Νικόλαος Χαλκωματῆς. Ἐκ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ἔχομεν καὶ Ἀθηναίους βιβλιογράφους, τὸν ἱερέα Μιχαὴλ Καλοφρενᾶν ἀπὸ τοῦ 1421 καὶ ἔξῃ, ἕτερον ἀνώνυμον τῷ 1431 καὶ Ἀντώνιον τὸν Ἀθηναῖον (Λογοθέτην) τῷ 1435¹.

Ἡ παραστάς ἐφ' ἧς ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή πιθανῶς νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ἐρειπωθέντος ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, παρὰ τὸν ὁποῖον, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εἰκάζεται ὅτι κατόικουν οἱ ὀρθόδοξοι μητροπολίται Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκη ἡ παραστάς εἰς τὸν μικρὸν βυζαντικὸν ναόν, ὅστις ὑπῆρχεν ἀνωθεν τοῦ Ὁδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Beulé. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχεν ἰδρυθῆ ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαίου ἱεροῦ καὶ μετεσχηματίσθη εἰς μικρὸν τέμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Stuart καὶ Revett².

¹ Σπ. Π. Λάμπρου Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι Ἐπετηρὶς Παρισσοῦ ἔτ. Γ' (1902) σελ. 159 κ. ἔξ. ἔτ. Η' (1904) σελ. 49 κ. ἔξ. καὶ Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Α' σελ. 43 κ. ἔξ.

² The Antiquities of Athens, τόμ. Π, σελ. V, 1. πρβλ. Α. Ευγγόπουλον Ἀρχ. Ἐφημ. 1915 σελ. 69.

ΤΡΟΚΟΤΤΙΟΥ

ΜΕΧΡΙ ΕΞΑΤΩΝ

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, τὸ χάσμα τὸ μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Μακαρίου καὶ τοῦ λατινόφρονος Φαντίνου ἐν μέρει μόνον πληροῦται διὰ τοῦ νῦν τὸ πρῶτον γενομένου γνωστοῦ μητροπολίτου Γερβασίου, διότι ἀπομένει ὀλόκληρος τριακονταετία τῆς ἀρχῆς τοῦ δουκὸς Ἀντωνίου Acciajuoli (1404 - 1432), καθ' ἣν οὐδένα Ἑλληνα μητροπολίτην εὐρίσκομεν ἐν Ἀθήναις. Δὲν φαίνεται ὅμως πιθανὸν ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα ἔμειναν οἱ ὀρθόδοξοι τῆς πόλεως κάτοικοι ἀνευ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐν γένει πολιτείας τοῦ δουκὸς Ἀντωνίου πρὸς τοὺς Ἑλληνας, δι' οὓς βεβαίως μία τῶν κυριωτάτων ἐπιθυμιῶν θὰ ἦτο νὰ ἔχωσιν ὀρθόδοξον μητροπολίτην. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ὡς ὁ μητροπολίτης Γερβάσιος παρέμενε μέχρι τοῦδε ἀγνωστος καὶ μόνον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς παραστάδος μανθάνομεν νῦν τὴν ὑπαρξίν του, οὕτω δὲν ἀποκλείεται καὶ ἄλλους μητροπολίτας νὰ φέρωσιν εἰς φῶς λανθάνουσαι νῦν πηγαί, κατὰ τὴν μεταξὺ Μακαρίου καὶ Γερβασίου τριακονταετίαν. Τοῦτο ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1527 μακρὰν περίοδον ὑπῆρχεν ὡσαύτως μέγα χάσμα, οὐδενὸς τέως ὄντος γνωστοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν. Νῦν ὅμως τὸ χάσμα τοῦτο ἤρξατο βαθμιαίως πληροῦμενον, ἀνευρισκομένων ὀνομάτων μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν εἰς *συνοδικὰς πράξεις* καὶ ἄλλα ἔγγραφα.

ΚΩΝΣΤ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

